
ERBESTETIKO BIDEZ BIDE-IBILTZAILLE ZARRAK EUZKADI ZEAR (JARRAIPENA)

XV eta XVI MENDEETAKO OLERTIA.– Gure olerkari kartujiarraren aapaldi oiek XV mendekoak ditugu. Ba, XV mendean, Itali zan Eurpa'n kultur ororen Izar dizdiratsua, beste Errialdeei argi zeramakiena. An, Itali'n, bizkor bait zetorren Dante'z gero Birjaiotza, ots, Errenazimentua. Itali'ra begira idazten zuten erromantzeetako idazle guztiek, olerkariak bereiziki, Itali'tiko olerkien itxura txukunaz jabetu nairik. Ondo esan dut: ¡txukuntasuna! Olerki aien itxura atsegiñ ura bait zuten olerkari europar aiek egarri, olerki beraien mamia baiño geiago.

Ez da arritzeko gauza; Itali'ko olerkari beraietntzat ere, naiz mamiaz arduratu, batez ere itxura bait zan arretarik aundiena merezi zuana, ots, kualitaterik arretagarriena.

Ez zebiltzan oker, txukuntasun ortan bait dagoz oler-tiaren nortasuna ta zertasuna. Ortan dira ezberdiñak itz-laua, ots, “prosa”, eta itz-neurtua edo bertsoa eta bertsoz mintzatzen dan olertia.

– ITZLAUAK, naiz txukuntasunaz aztu gabe, baldarkeria ez zaio ba iñori atsegiña gertatzen, mamiaren egokitasunari, egiazkotasunari eta zintzotasunari ematen dio arretarik aundiena.

– OLERTIAK, alderantziz, olerkigintza txolintasun utsa biurtu ez dadin, mamiari zor zaionik aztutzeke, izketaren politasunari emango dio bere ardurarik nagusia.

EUSKALDUNAK ¿BESTEAK EZ BEZALAKOAK?
– Ortan ere ezberdiña izan bear du gure Euskalerrriak. Emen gure irakurleentzat, edo entzuleentzat, entzule geiago bait da euskalduna irakurle baiño– mamiak aiñako garrantzia du azalak itzalauzko idazkietan, eta azalak aiñekoa mamiak, bertsoa irakurtzen edo entzuten ari danean.

Eman egiozu itzlauz idatzitako zerbait. Naiz idazki orren mamia arats garrantzitsua izan ez du luzaro iraungo irakurle euskaldunaren eskuetan, azala ere belarriarentzat atsegiña ez ba' du.

Orregaitik egon oi ziran ain pozik gure errietako gizon-makumeek sermoilari yayoei entzuten. Izan ditu Euskalerrriak orrelako sermoilari bikaiñak. Nere gaztarroan Tolosa'ko parrokoa zan On Braulio Arozena dator-kit gogora, eta leenago oraindik, baita, Naparro'an Beteleu'ko lekaimen kapillau izan zana ere, erriak,

sendiaren izengoitiaz “española” esan oi ziona.

Berdin jardungo da euskalduna olertiaren aurrean. Bertso bakoitzaren azala dotorea izatea eskatuko dio bertsolariari, dotore ezeze txukuna, atsegiña, eta beste-rik gabe bere doiñu utsez ia-ia musika dana.

Baiñan era berean bertsolariak abesten dizkion bertsoak ez ba'dira mamiz egoki pentsatuak, yayoki eratuak eta modu garbi ulerterrezean agertuak, bizkarra emanez laister utziko du bakarrik alako bertsolari baldar ura.

Mamiaren mota utsak, ez zuan euskaldunarentzat garrantzi aundirik. Berdin zitzaizkiion erlijiozkoak (bertsolariarik aundienek ipiñi oi zituzten bertsoz mixiolari-er sermoiak), politikazkoak (karlisten bi gudateeta-koak adibidez) par eragilleak (“itxasoan asi dira”, “bein batean Loyola'n”), maitasunezkoak (Bilintx'en bertso danak) izkirimirizkoak (“asto baten gañean”)...

Edozein gai izan zitekean bertso batzuen mami ego-kia, Xenepelar'ek Iparragirre'ri bertso-borrokarako jaurti zion deia adibidez, baiñan gai ori bertsolariak dotore landurik agertzen ba'zuan.

GAURKO BERTSOLARITZA.– Itzuli gaitzen gure Yon Kartujiarrarengana. So egiezu bere bi aapaldiei: Dotore jarriak dituzte bere puntu guztiak: “sierra-salva-tierra; afan-adrian; horadado-lado; abertura-concavadura”.

Irakurri itzazu berriro, eta ona zer ikusiko duzun: azala txukuna bezain baldarra dutela mamia. Ez zan ori gure kartujar adiskidearentzat ajolagarri, bere bi aalpa-di aiek beren axaleko txukuntasunari eskerrak egoki bait zeuden, besterik gabe abestuak izateko.

Belarriarentzat atsegiña gertatuko zan ba beraien goxotasun musikoia, abeslari batek ¡goxoki! entzutera ematerakoan. Gaiñerako gutzia goxotasun orren pean izkutaturik geldituko zan (1).

(1) Guk ez baiña iparretarrek bai, itz bereizia bezala erabilli oi dute – ez gaiñera zakarki– “pe” atzikia. Ezaguna da erri-abesti polit bat: “Lurrarenm pean sartu nindeke maitea zure aalgez”

Orrelako zerbait gertatzen zaigu gaurko bertsolari-tzarekin. Ta orregaitik ez zaie gure belarri zarrei, gure gaztaroko bertsolaritza oiturik dauden gure belarri gai-xoei, atsegiña gertatzen. Berealaxe oartzen dira gaurko bertsolariak ez dirala atzoko aiek bezalakoak.

¿Ori zergaitik? Atzoko aiek egiazko bertsolariak ziran bezala, gaurkoak bertsolariak ez diralakao. Zerbait izatekotan, geienek beintzat, soilki bertso-paperak gertutzeko balio dezakete.

*

BERTSOLARI ZAR AIEN KULTURA.– Atzoko aietatik asko, eta asko oien artean onenetakoak, ez ziran eskolatuak, ez zekiten idazten ere, analfabeto gorriak ziran. Altagutzit bertoslariak, bai, ori baziran, eta onak gaiñera, baiñan bertso-gintzarako yayotasun ori jaiotzatik zekartelako.

Yayotasun ori **izadiak** berak emana zuten. Ondorioz aiek bai, egiazko bertsolariak ziran.

BERTSOLARI GAZTEEN KULTURA.– Gaurkoetatik, geienak beintzat, **kultura idatziko** gizakumeak dira. Beren yayotasun urria ez da, izadiaren doaia lez, jaiotzetik dakartena, bertsolari-eskoletan ikasia baizik. Eskolek ordea ez dezaikete gizakumearen gogamenari indar geiagorik eman; erakutsi bakarrik egin dezakete: teknika bat erakutsi.

Erdiaroak gero latíñez esana da, eta ondo esana, bai orixe!, guk euskeraz “Izadiak eman ez dizuanik eta dizu Salamanka’k emango” esango genukean latíñezko gogoeta zorrotz au: “quod natura non dat Salmantica non praestat” (2).

Guzti ori orrela dalarik, gaurko bertsolariak, eskolan ikasitako teknikari jarraituz, puntuak billatzeaz ardurtzen dira bereiziki; eta puntu egokiak aurkitze ori lortzearen, biurritu egiten dute mamiaren euskera. Ez dira bertsolariak; bertso-papertzailleak dira.

Ta, nola ez? euskera zakarra gertatzen da beren bertsoetako euskera. Baiñan zakartasun orrek baditu beste iturri batzuk ere: Gaurko bertsolarien eta orduango aien kulturazko ezberdintasunetik sortuak.

*

AGOZ-AGOZKO KULTURA, ¿EGIAZKO KULTURA? Leengo bertsolari aien artean, batzuk batere eskolarik gabekoak ziran, eta gaiñerakoak, ia danak, oso-oso eskola motzekoak, doi-doi idazten eta irakurtzen zekitenak.

Orrek, ordea, ez du esan nai kulturik gabekoak zira-nik. Bazuten kultura, aundia gaiñera, baiñan aien kultura **agoz-agozko** kultura zan, ots, “cultura oral”, gazteleraz.

Gaurko bertsolariak, alderantziz, dan-danak kultura idatziaz ederki jantziak dira. Bere izena paper batean idazten ez dakian gizakumea ezertarako balio ez duan pertsona dala uste duanarantzat, leengo aien aldean millaka aldiz kultura geiagokoak.

Baiña kultura idatziak bere bentajak baditun bezala, baditu bereak agoz-agozkoak ere. Agoz-agozko kultura duten gizon-emakumeak beren kulturaren egilleak izan oi dira. Gizartean, gure bertsolari aiek gizarte euskaldunean, ikusi ta entzun dutena buruan gordez eta urtez-urte orrela gorde duten ori, bizi diran errialdeko kulturaren argiz landuz, osotu duten araudi-ta-gogoe-ta-ta-sentipen-sorta aberatsari esan oi zaio agoz-agozko kultura.

Agoz-agozko kulturadunak irakurtzen ez daki, edo pittin bat baldin badaki, ez irakurren egoteko aiña. Ondorioz, buruan daraman guzia, bere inguruko erri-kulturatik jasoa du. Dakian guzia erriagandik bere lanez ikasia, gordea, apaindua ta ugaritua du.

Orregaitik naitanaiez eta bete-bete da Euskal-Kultura gure agoz-agozko kultura. Euskalerriaren eta Euskalerriko kultura. Millaka urteen epean Euskalerrian euskeraz itzegiten eta euskeraz pentsatzen zuten euskaldunen lan ederraren zitua!

Oridalata dute orrelako euskalduntasun-usai gozoa gure bertsolari aien bertsoek. Gogora datorkit nola egoten giñan oso gazte giñala, 10 eta 11 urtetik gorako mutikoak, azoka egunetan zoraturik gure bertsolari aundi aiei entzuten.

“EL BATUA”REN ONDORIO GAITZAK.– Gaurko bertsolariak euskaldutasun goxo ori falta zaie, erderaz pentsatuak eta gero esanak izan aurretik euskerara itzuliak izan dirala ematen dute. Euskerazko jantzi baten barruan erdeltasuna ageri zaie.

Badakit bertsolari oiek euskerazko bertso-eskolan ikasiak dirala, baiñan tamalez, ikastola ortan, eta beste ikastola guztietan!, “el batua”z eziak izan dira. “El batua” ordea ez da EUSKERA. Baztar guztietatik ageri zaio POLITIKA TXORO BATEN ONDORIO DUAN sorkuntza presakoi urduriaren erdeltasuna. Orregaitik esan zuten bere sortzaille danek bein baiño geiagotan “el batua”k ez duala literaturarako, bereiziki olertirako eta bertsolaritzarako balio.

Birresan dezadan ezezkotasun ori, irakule guztien adimena-eta-oroimena-baitan ondo erroturik gelditu dedin:

ORRELAKO GOGO-EKINTZA TXUKUNETARA-KO

(2) Gauza jakiña da, XIX mendea arte Salamanka’koa izan zala Españi’ko unibertsitatetik ospetsuena.